

جواد مجابی در گفت‌وگو با «ایران» از ادبیات پسا کرونایی می‌گوید

رנסانسی جهانی در انتظار ادبیات

مریم شهبازی خبرنگار

وقوع جنگ جهانی دوم وتأثیری که بر زندگی طیف گسترده‌ای از مردم برجای گذاشت منجر به‌شکل‌گیری گونه جدیدی از ادبیات شد؛ از جمله «ساعت صفر»، اصطلاحی در ادبیات آلمان که خاص آن دوران است. حالا جواد مجابی، نویسنده، شاعرو منتقد ادبی و هنری معتقد است به‌دنبال شیوع این ویروس، آن هم در گستره‌ای به ابعاد همه کشورها، باید منتظر تغییرات مهمی در عرصه ادبی باشیم و می‌گوید: «باید قدری منتظر بمانیم تا شاهد شکل‌گیری رنسانسی عظیم در عرصه ادبیات باشیم که گستره‌ای به‌وسعت همه جهان خواهد داشت؛ ادبیاتی که در پی حضور و تلاش برای عبور از دوره‌ای آخرالزمانی قدم به‌عرصه خواهد گذاشت.»

■ **با توجه به شیوع گسترده این بیماری، فکری می‌کنید تا چه اندازه شاهد نفوذ اثرات آن به بخش‌های مختلف شعر و ادبیات داستانی باشیم؟**

کرونا تنها یک بیماری نیست؛ اتفاقی است جهانی که از جهت وسعت تا به امروز مشابه آن هرگز دیده نشده؛ قدری جست‌وجو کافی است تا ببینید که هیچ یک از بیماری‌های مسری قرن‌های گذشته، از آنفلوانزا گرفته تا وبا و طاعون و حتی وقوع جنگ‌های جهانی اول و دوم در چنین سطحی رخ نداده‌اند و همه آن مشکلات هولناک، دایره جغرافیایی بسیار محدودتری را شامل شده‌اند. اگر آن طور که متخصصان می‌گویند تا دو سال آینده همچنان درگیر این بیماری باشیم تردیدی نیست که بر همه وجوه زندگی‌مان اثر می‌گذارد که بخش عمده آن متوجه سیستم مالی جهان خواهد شد. نظام سرمایه‌داری که دنیا را با شرکت‌های مالی فرامرزی و قدرت اقتصادی بی‌نهایت بالایی اداره می‌کند و حتی

عرصه سیاست هم از آن تبعیت می‌کند تحولات بسیاری را به خود خواهد دید. البته فرهنگ و هنر هم از تأثیر عمیق این بیماری در امان نخواهد بود، حتی در روابط فردی و اجتماعی مردم هم باید منتظر شکل‌گیری الگوهای تازه‌ای باشیم. اینها بخشی از تحولاتی است که درگیرناپذیر هستند و باید منتظر وقوع‌شان باشیم؛ اما اینکه به‌طور دقیق چه خواهد شد کسی نمی‌داند. ■ **معتقدید که این تغییرات افزون بر نظام سرمایه داری، به‌طور جدی عرصه فرهنگ و ادب را هم در برمی‌گیرد؟**

ابتدا باید منتظر بروز تغییراتی در نظام سرمایه‌داری باشیم؛ حتی موج جنگ افروزی سیاستمداران که بخشی از آن نشأت گرفته از فروش سلاح و بازی‌های سیاسی-اقتصادی است هم با اندکی کاهش روبه‌رو خواهد شد. ماجرای قاچاق اسلحه، مواد مخدر و حتی انسان که به‌دنبال کسب سود از هر طریقی هستند هم از تغییرات این چرخه در امان نخواهند بود، چراکه به اجبار شرایط مدنی طولانی با مرگ زندگی خواهیم کرد و در کنار آن خواهیم بود. این همنشینی حتی اگر شده به میزان کمی، حرص عجیبی را که در بشر امروز برای کسب قدرت و ثروت شکل گرفته کاهش می‌دهد و نوعی تعادل بر همه فعالیت‌های انسان قرن بیست و یکمی حاکم خواهد کرد. به‌نظرم انسان بعد از کرونا اندکی بهتر از قبل با زندگی و مرگ روبه‌رو شده و به آن فکر خواهد کرد. ■ **در عرصه فرهنگ و بویژه ادبیات شاهد چه تغییراتی خواهیم بود؟**

پاسخ این سؤال را به نوعی می‌توان در تحولات بعد از اتفاقاتی همچون جنگ‌های جهانی یا بعد از بهبود برخی بیماری‌های همه‌گیر گذشته پیدا کرد. از بارزترین نمونه‌های تاریخی آن می‌توان به جنگ جهانی دوم اشاره کرد؛ بعد از پایان جنگ شاهد شکل‌گیری نوعی از ادبیات داستانی شدیم که هنوز

هم به پایان نرسیده و همچنان آثار مهمی تحت تأثیر آن شکل گرفته و خلق می‌شوند که همه هنرها را شامل می‌شود. در آلمان، شاهد زاده شدن ادبیاتی با عنوان «ساعت صفر» یا «سال‌های صفر» بودیم که تحت تأثیر پایان جنگ مذکور و شکست نازی‌ها شکل گرفت. آزادی دموکراتیکي که سردمداران نازی می‌گفتند چیزی نبود که تأثیرش بر زندگی مردم و حتی ادبیات سنگینی می‌کرد. بعد از این اتفاق نویسندگان آلمانی و حتی دیگر کشورهای که گرفتار جنگ شده بودند تلاش کردند تا تعبیر درست‌تری از آزادی در مخلوقات ادبی خود عرضه کنند؛ اتفاقی که هنوز هم ادامه دارد.

■ **به تأثیر عمیق‌تر کرونا بر عرصه ادبیات معتقد هستید، آن هم در گستره جهانی؟**

بله، درست همانگونه که هنرمندان و نویسندگان بعد از اتمام جنگ جهانی دوم دست به تحولی در خلق آثار خود زدند در ارتباط با کرونا هم باید منتظر رنسانس عجیبی در عرصه شعر و داستان باشیم. با این تفاوت که این مرتبه با وقوع اتفاقی بسیار گسترده‌تر از موارد تاریخی قبلی روبه‌رو هستیم و حالا باید قدری منتظر بمانیم تا شاهد شکل‌گیری رنسانسی عظیم در عرصه ادبیات باشیم که گستره‌ای به‌وسعت همه جهان خواهد داشت؛ ادبیاتی که در پی حضور و تلاش برای عبور از دوره‌ای آخرالزمانی قدم به عرصه خواهد گذاشت. وقتی این یکی- دو سالی که پیش‌بینی خود متخصصان است پشت سرگذاریم بی‌شک دست به ارزیابی مجددی از عواطف، احساسات و حتی فرایض و نوع زندگی فردی و اجتماعی‌مان خواهیم زد و تأثیر این بازنگری بر مخلوقات ادبی هم خودنمایی خواهد کرد.

■ **و پیش‌بینی می‌کنید این تغییرات ادبیات را به کدام سمت و سوبکشاند؟**

برای اظهارنظر در این زمینه

خیلی زود است، با این حال بگذارید پیش‌بینی شخصی‌ام را بگویم. به‌گمانم نوعی رفرم اجتماعی در انتظارمان است که در عرصه فرهنگ هم اثر پررنگی خواهد گذاشت و شاهد کاهش شکل‌های افراطی در همه وجوه زندگی خواهیم بود؛ بخش مهمی از ادبیات هم چیزی نیست جز انعکاس آنچه بر جوامع می‌گذرد. آنهایی که مدتی طولانی تحت تأثیر این حادثه جهانی مرگ آفرین زندگی کرده‌اند با اثرات ذهنی بسیاری از این شرایط روبه‌رو می‌شوند. حتی یکی از مواردی که متخصصان درباره وقوع آن هشدار می‌دهند ابتلای افراد بسیاری به ناهنجاری‌های روانی است؛ این مسأله بیش از همه درباره افرادی صادق است که مواجهه مستقیمی با بیماران به کرونا داشته‌اند یا عزیزان خود را تحت تأثیر این شرایط از دست داده‌اند، حتی درباره آنهایی که سرمایه‌های خود را از دست داده‌اند و قادر به ادامه کسب و کارشان نیستند هم حاکم است. بنابراین شاهد حرکت اهالی فرهنگ و ادب به سوی خلق آثار انسانی‌تری خواهیم بود، سال هاست هالیوود دست به ساخت فیلم‌های آخرالزمانی برای مخاطبان جهانی اش می‌زند؛ از فیلم‌هایی درباره جنگ اتم گرفته یا شیوع ویروس‌های ناشناخته.

حالا ما در صحنه واقعی چنین فیلم‌هایی هستیم و این ویروس به‌عنوان نیروی نامرئی زندگی همه افراد را به تساوی گرفتار کرده، انسان امروز در حال تجربه اتفاقاتی است که پیش‌تر فقط در تخیل خود به آنها اندیشیده بود. در عرصه فرهنگ و ادب ویروس مختصری کافی است تا ببینید که شعرهایی در سراسر جهان در این رابطه گفته شده و از سویی نویسندگان متعددی هم دست به کار نوشتن شده‌اند. وقت آن شده که متفکران مهم جهانی، افرادی نظیر «نوام چامسکی» دست به ترسیم چشم‌انداز دقیق‌تری از آینده جوامع بزنند. این مسأله تأثیر بسزایی بر هنرمندان و نویسندگانی خواهد داشت که به‌حوزه فلسفی خاصی اتکا دارند. ادبیاتی که از

فرهنگ و هنر هم

از تأثیر عمیق این بیماری در

امان نخواهد بود،

حتی در روابط

فردی و اجتماعی

مردم هم باید

منتظر شکل‌گیری

الگوهای تازه‌ای

باشیم. اینها بخشی

از تحولاتی است که

گریزناپذیر هستند

و باید منتظر

وقوع‌شان باشیم؛

اما اینکه به‌طور

دقیق چه خواهد

شد کسی نمی‌داند

عکس از صفحه شخصی جواد مجابی

در ارتباط با این ویروس مردم همه کشورها مشابهتی جهانی در نوع زندگی، نگرانی‌ها و درماندگی خود را با یکدیگر احساس می‌کنند. این تغییر فکری به‌طور قطع بر ساختار ادبی آثار هم تأثیری جدی به جای خواهد گذاشت، شاید نگاه اخلاق‌مدار از این به بعد حضور جدی‌تری در عرصه جهانی ادبیات پیدا کند.

■ **پیشنهاد شما برای اهالی ادبیات در شرایط فعلی چیست؟**

بگذارید از تجربه نوشتن «شب‌های ملخ» بگویم؛ رمانی که آن را در شب‌های بمباران نوشتم، تألیف این رمان در زمان مذکور خیلی صادقانه و واقعی‌تر از آن بود که بعدها دست به یادآوری نوشتن خاطرات آن شب‌ها بزنم. بنابراین اگر نویسندگان و شاعران جوان خواستار خلق آثاری در این زمینه هستند باید همین روزها دست به کار شوند، نه چند سال بعد که همه این اتفاقات در حکم خاطره شده‌اند. به هنگام وقوع حادثه باید واکنش فکری و احساسی خود را داشته باشیم و منتظر آینده‌ای موهوم نمانیم، هر چند که به گمانم انسان بعدکرونا به‌دلیل زخم‌هایی که مبتلا شده، درمان جو و بهتر از قبل خواهد بود.

سوی چنین افرادی خلق می‌شود از سطح احساسات فراتر رفته و منجر به انتشار آثار ارزشمندی می‌شود. باید منتظر بمانیم و ببینیم که متفکران چه تصویری از آینده بشری ترسیم خواهند کرد، اینکه جهان سرمایه‌داری به چه سویی حرکت می‌کند و...

■ **تجربه ابتلا به کرونا، نشان داد که باوجود انتظارمان مردم سردرگم شده و از آموزش چندیانی برخوردار نبودند، انعکاس بخشی از این اتفاق جهانی در آثار ادبی می‌تواند در حکم آموزش غیر مستقیمی برای موارد احتمالی مشابه باشد؟**

انعکاس ماجراهای امروز در ادبیاتی که در حال شکل‌گیری است خواه ناخواه چنین کارکردی هم خواهد داشت. وقوع هر مصیبتی در سطح جهانی، تأثیری دو سویه دارد که هم مثبت و هم منفی است، درست شبیه آنچه که کرونا بر سرمان آورده و از سویی ما را با این سؤال روبه‌رو کرده که چه شد که خود و سیاره‌مان را به این روز انداخته‌ایم و از سوی دیگر ما را وادار به تجدید نظری همه جانبه خواهد کرد.

■ **این اثرگذاری فراتر از مضمون، ساختارهای ادبی را هم تحت تأثیر قرار خواهد داد؟**

به‌طور حتم چنین خواهد شد،

دیگر به روابط میان جوامع می‌اندیشیم، به محیط زیست توجه بیشتری خواهیم داشت و از سویی حتی حواس‌مان به پناه جویان و فقیران جامعه هم خواهد بود. اینها بخشی از مواردی است که در هیاهوی زندگی امروز فراموش کرده بودیم اما به مرور دوباره متوجه آنها خواهیم شد و نکته مهمی که نباید از آن غفلت کنیم کرونا نشان داد که برخی اتفاقات فقیر و غنی سرشان نمی‌شود؛ اینها مواردی است که آیندگان انعکاس آن را در ادبیات خواهند دید.

■ **در این بین اهالی ادبیات چقدر به حفظ این برهه تاریخی در میان آثار خود کمک خواهند کرد؟**

این اتفاقی است که از همین حالا شروع شده، جست‌وجوی بسیار مختصری کافی است تا ببینید که شعرهایی در سراسر جهان در این رابطه گفته شده و از سویی نویسندگان متعددی هم دست به کار نوشتن شده‌اند. وقت آن شده که متفکران مهم جهانی، افرادی نظیر «نوام چامسکی» دست به ترسیم چشم‌انداز دقیق‌تری از آینده جوامع بزنند. این مسأله تأثیر بسزایی بر هنرمندان و نویسندگانی خواهد داشت که به‌حوزه فلسفی خاصی اتکا دارند. ادبیاتی که از

به جهان، انسانیت فارغ از مرزبندی‌ها، اهمیت زندگی،

مباحث فلسفی، سیاسی و اخلاقی و... موضوعاتی است که انتظار می‌رود به خلوت فیلمنامه‌نویس‌ها هم راه پیدا کند و فیلم‌های ماندگاری که بحث‌های عمیق این دوران را مطرح می‌کنند بیشتر شود. درباره تأثیر کرونا بر محتوای آثار سینمای ایران اما فعالان و صاحب‌نظران این عرصه نظرات متفاوتی دارند. آنها‌اگر چه پیش‌بینی در این باره را پیشگویی

پرابهام می‌خوانند اما در عین حال بر این باورند که کرونا همچون دیگر پدیده‌های اجتماعی بازتابی آنی بر سینمای ایران خواهد داشت و احتمالاً در یکی دو سال آینده با حجم زیاد آثاری مواجه خواهیم شد که به‌صورت سطحی از این ماجرا تأثیر گرفته‌اند و با نگاه ژورنالیستی عاری از هنر به این ماجرا پرداخته‌اند. نبود نگاه عمیق احتمالی به شرایط این دوران در آثار سینمایی کشورمان را بر برخی حاکمیت

سرمایه‌گزارانی فاقد خلاقیت بر سینمای ایران می‌دانند که هدایت‌کننده اصلی تولیدات سینمایی شده‌اند و برخی هم بر این باورند که دنیای دیجیتال و سهل‌شدن تولید باعث شتابزدگی سینماگران و واکنش آنی آنها به پدیده‌های اجتماعی شده‌است در حالی که ساخت آثار ماندگار در این باره نیازمند زمان و مهمتر از آن بینش و آگاهی فلسفی و اجتماعی فیلمسازان و فیلمنامه‌نویسان است.

این منتقد سینما از فرجام تأثیرگذاری کرونا در سینما در این عبارات خلاصه می‌شود: «ته‌اش چیزی شبیه فیلم‌های جعلی خواهد شد که به اسم سینمای اجتماعی در این سال‌ها شاهد هستیم؛ تعطیلی ادارات، چکی که روی دست صاحبش مانده، خریداری که گرفتار شده و...» آزمون همچنین گلابه‌ای هم از عملکرد مدیران گروه هنر و تجربه در شرایط کرونا دارد: «چریان اکران آنلاین بیش از اینکه فرصتی برای دیده شدن فیلم‌های تجاری باشد باید مورد استفاده و اقبال گروه هنر و تجربه قرار می‌گرفت؛ گروه اکرانی که رسالتش حمایت از فیلمسازان جوان تر است که معمولاً جایی در مناسبات حرفه‌ای سینمای ایران پیدا نمی‌کنند.»

■ **به صبر گنج شوی**

شتابزدگی و بی‌لا گرفتن تب یک موضوع، آفت سینمای دیجیتال است که به اعتقاد **احمدطالبی‌نژاد** با کرونا هم دامن‌گیر تولیدات سینمایی خواهد شد: «سهل‌شدن تولید باعث شده سینما تأثیری آنی از شرایط اجتماعی بگیرد و بازتاب آنی هم داشته باشد. نمونه‌اش حجم زیاد فیلم‌هایی است که اواخر دهه ۷۰ و اوایل دهه ۸۰ در اختیاران قرار ی ساخته شد و اغلب در حد گزارش‌های روزنامه‌ای ماند. بعید نیست در سال ۱۴۰۰ با تعداد زیادی فیلم سطحی‌نگر در زمینه کرونا روبه‌رو شویم؛ سناریوهای شتابزده و بعضاً سطحی، همه می‌خواهند بگویند ما در جریانیم و تأثیر گرفتیم.» این منتقد سینما تأکید می‌کند که هر پدیده عمومی و جهانی برای بازتابی عمیق در آثار هنری نیاز به زمان داد: «(حدالاً ۵ تا ۱۰ سال زمان نیاز است تا حسن‌های درونی این قاعده بشری بر آثار هنری تأثیر بگذارد. باید به سینما و ادبیات زمان داد تا عمق اضطراب‌ها، نگرانی‌ها و رنج‌هایی را که در وجود همه مردم جهان موج می‌زند، بازتاب بدهد. این غم عمومی به زمان نیاز دارد تا در سینما و ادبیات تبدیل به اثری مثل «طاعون» آلبر کامو یا «مسخ» فرانتس کافکا شود. «مسخ» می‌تواند نمادی از بشر امروز باشد که احساس می‌کند از ماهیت اصلی‌اش دور شده و آنقدر ضعیف شده که تبدیل به یک حشره شده است همان چیزی که امروز شاهد هستیم و بشر مدعی پیشرفت در مقابل ویروس‌ی که صدها هزاراتی آن سر نوک سوزن جام می‌گیرد تا این میزان احساس درماندگی می‌کند.»

او از داریوش مهرجویی و اصغر فرهادی به‌عنوان فیلمسازانی یاد می‌کند که می‌توان به ساخت اثری ماندگار در این حوزه به آنها امید بست: «مهرجویی، فارغ از ضعف فیلم‌های اخیرش، به‌خاطر گرایش فلسفی‌که دارد می‌تواند از این پدیده و این موقعیت یک فیلم ماندگار بسازد مثل «گاو» که راجع به تناسخ انسان است یا مثل «هامون» که راجع به سرگردانی انسان امروز است یا «پری» که... مهرجویی این ظرفیت را دارد مشروط بر اینکه فیلمنامه‌ای قوی و یکدست داشته باشد.»

ترکس عاشوری خبرنگار

یک تجربه تاریخی تازه می‌تواند با ایده‌هایی خلاقانه در تولید آثار فرهنگی همراه باشد. کرونا از همین دست تجربیات است که از فریگی حتم تأثیرات آن انتظار می‌رود خوراکی تازه برای تولید محتوا در عرصه سینما و فیلمنامه ایجاد کند. تغییر اندیشه آدم‌ها در این دوره خاص

فعالان و کارشناسان سینما از تأثیر کرونا

بر محتوای تولیدات سینمایی می‌گویند

ایده را نجات دهید

■ **چشمان فروبسته هنر بر تجربه‌های تاریخی**

گمانه‌زنی‌ها درباره تأثیر کرونا بر سینما را **پرویز اجلالی** پیشگویی غیرممکن می‌خواند که تصویر روشنی از آن نمی‌توان ارائه کرد. این جامعه‌شناس با تأکید بر لزوم گذر زمان، معتقد است که این تأثیرگذاری قاعده عمومی ندارد و ممکن است مثل برخی پدیده‌های مهم تاریخی بازتابی در آثاری هنری نداشته باشد: «برخی اوقات یک اتفاق تاریخی بازتاب مشهودی در آثار هنری ندارد. به‌عنوان مثال در روسیه جنگ‌های زیادی بشدت لشکرکشی ناپلئون رخ داده که بازتابی نداشته اما همین جنگ را تولستوی در «جنگ و صلح» به شکلی زیبا ماندگار می‌کند.» او می‌گوید: «شرایط این روزها مثل دوران شیوع طاعون نیست که در خیابان‌ها شاهد صحنه‌های ملموس و رنج‌آور کشته شدن آدم‌ها باشیم اگر چه ذوق هنری که وجود داشته باشد مرگ غریبانه آدم‌های مبتلا به کرونا هم می‌تواند سوزه تأثیرگذاری شود.» به‌گفته اجلالی اما می‌توان انتظار داشت فیلم‌هایی که بحث‌های عمیق این دوران را مطرح می‌کنند بیشتر شود: «تمدن و فرهنگ بشری که این همه به آن افتخار می‌کنیم چه ساده با یک ویروس کوچک به خطر می‌افتد شاید درسی شود برای همه انسان‌ها که تکبر پیدا کرده‌اند و باید فروتن‌تر باشند و با طبیعت بهتر برخورد کنند. البته همه این‌ها احتمال است. بشر از این حوادث زیاد دیده اما پول پرستی و خشونت ادامه پیدا کرده است.»

■ **هنوز صور اسفیل دمیده نشده**

شادمهر راستین فیلمنامه‌نویس آثاری چون «به‌همین سادگی» و «امروز» از ساخته‌های رضا میرکریمی هم معتقد است قضاوت در این باره زود است اما در عین حال بر تأثیرگذاری کرونا بر شخصیت‌پردازی تأکید دارد: «به‌نظرم می‌رسد اصلی‌ترین بخش فیلمنامه که شخصیت‌پردازی است تأثیرپذیر باشد؛ اینکه شخصیت باید کار منحصربه‌فردی انجام دهد تا قهرمان شود دوباره به همان دوره اولیه باز می‌گردد که بقا مهمتر از هر چیز است. در دوره‌ای که انسان به زنده ماندن در عین حال به ماهیت زندگی فکر می‌کند اما حالا مجبور است به زنده ماندن فکر کند. او با یادآوری نقش هنر و تأثیرگذاری آن در دوران کرونا می‌گوید: «نه دستاوردهای ماورایی و نه دستاوردهای علمی هیچ‌کدام تأثیرگذاری هنر را نداشت. آنچه به همه ما کمک کرد هنر بود حتماً قهرمان‌های آینده در جهان پساکرونا آدم‌های خلاق هستند و هنرمندان هم شامل همین قشر هستند.» راستین در پاسخ به این سؤال که آیا می‌توان توقع رواج سینمای آلترناتیو و انسانی در دوران پساکرونا را داشت می‌گوید: «قاعده همین است. ما از اول هم مثل اروپایی‌ها فیلم‌های آلترناتیو می‌ساختیم، البته

